

گُرد آفریددرس سیزدهم:

گُردآفرید، پهلوان شیرزن حماسه ملی ایران، دختر گُزدهم است. گردآفرید دلاور با این که در داستان رستم و سهراب شاهنامه حضوری کوتاه دارد، بسیار برجسته و یکی از گیراترین زنان شاهنامه است. در رهسپاری سهراب از توران به سوی ایران، هنگامی که وی در جست و جوی پدرش، رستم است، با او آشنا می شویم. در مرز توران و ایران، دژی به نام «سپید دژ» است. گُزدهم که یک ایرانی سالخورده است، بر آن دژ فرمان می راند و همواره در برابر دشمن، پایداری سرسختانه ای می ورزد و با این کار، دل همه ایرانیان را به آن دژ امیدوار می سازد. سهراب ناچار است پیش از درآمدن به خاک ایران از این دژ بگذرد. در نبرد میان سهراب و هُجیر، فرمانده دژ، سهراب بر او پیروز می شود. سهراب، نخست می خواهد او را بکشد، اما او را اسیر کرده، راهی سپاه خود می کند. آگاهی از این رویداد، دژ نشینان را سراسیمه می سازد، اما گُردآفرید این واقعه را مایه ننگ می داند و بر می آشوبد و خود به نبرد او می رود. سهراب برای رویارویی با آن شیرزن به رزمگاه درمی آید و نبرد میان آن دو در می گیرد:

۱- چو آگاه شد دختر گُزدهم که سالار آن انجمن، گشت کم

قلمرو زبانی: گُزدهم: نام یکی از پهلوانان ایرانی / سالار: فرمانده، منظور هُجیر است. / انجمن: سپاه

قلمرو فکری: وقتی گرد آفرید آگاه شد که فرمانده آن سپاه کم شد.

۲- زنی بود بر سان گردی سوار همیشه به جنگ اندرون، نامدار

قلمرو زبانی: برسان: مانند / گُرد: پهلوان / به جنگ اندرون: در جنگ (دو حرف اضافه برای یک متمم) / نامدار: واژه مرکب.

قلمرو فکری: زنی که مانند پهلوان سوار و در میدان جنگ همیشه مشهور و سرافراز بود.

۳- کجا نام او بود «گردآفرید» زمانه ز مادر، چنین نآورید

قلمرو زبانی: کجا: که / نآورید: فعل ماضی از «آوردن» = آوردن

قلمرو فکری: که نام او گردآفرید بود و روزگار چنین دختری را از مادر به دنیا نیاورده بود

۴- چنان ننگش آمد ز کار هجیر که شد لاله رنگش به کردار قیر

قلمرو زبانی: لاله رنگش: به رنگ لاله، سرخ رنگ / به کردار: مانند

قلمرو ادبی: تشبیه: صورتش مانند قیر سیاه شد

قلمرو فکری: از شکست هجیر و تسلیم شدن او چنان شرمنده شد که رخسار زیبایش مانند قیر سیاه و عصبانی شد

۵- بپوشید درع سواران جنگ نبود اندر آن کار، جای درنگ

قلمرو زبانی: درع: زره

قلمرو فکری: زره سواران جنگی را پوشید چرا که در آن جنگ تأخیر جایز نبود.

۶- فرود آمد از دژ به کردار شیر کمر بر میان، باد پایی به زیر

قلمرو زبانی: دژ: قلعه / بادپا: اسب تند رو

قلمرو ادبی: کمر بر میان بستن: کنایه از آماده شدن. / تشبیه: او مانند شیر آمد / استعاره: بادپا: اسب مانند باد تیز رو بود /

قلمرو فکری: مانند شیر از بالای دژ پایین آمد در حالی که آماده بود و سوار بر اسب تیز پایی شده بود.

۷- به پیش سپاه اندر آمد چو گرد چو رعد خروشان یکی ویله کرد

قلمرو زبانی: گرد: غبار / رعد: غرش ابر، تندر ویله: آواز بلند

قلمرو ادبی: تشبیه: مصراع اول مانند گرد سریع آمد / مصراع دوم مانند رعد خروشان بود.

قلمرو فکری: مانند دلاوری به پیش سپاه سهراب آمد و مانند رعد فریاد بلندی کشید و گفت:

۸- که گردان کدام اند و جنگ آوران دلیران و کار آزموده سران

قلمرو زبانی: سران: پهلوانان

قلمرو فکری: که پهلوانان و جنگجویان و دلاوران و بزرگان دنیا دیده کجا هستند؟

۹- چو سهراب شیر اوژن، او را بدید بخندید و لب را به دندان گزید

قلمرو زبانی: شیر اوژن: دلیر، شیر افکن / لب به دندان گزیدن: از تعجب یا تحسین لب خود را گاز گرفتن

قلمرو فکری: وقتی سهراب شیر افکن او را دید خندید و از تعجب لبش را گاز گرفت.

۱۰- بیامد دمان پیش گرد آفرید چو دخت کمند افکن او را بدید،

قلمرو زبانی: دمان: خشمگین، غرنده از روی خشم / دخت: دختر / کمند: طنابی که برای اسیر کردن انسان یا حیوان به کار می برند.

کمند افکن: کمند افکنده

قلمرو فکری: خشمگین به پیش گرد آفرید آمد و وقتی آن دختر جنگجو او را دید ...

۱۱- کمان را به زه کرد و بگشاد بر نبُد مرغ را پیش تیرش گذر

قلمرو زبانی: بر: سینه / نبُد: نبود /

قلمرو ادبی: کمان را به زه کرد: کنایه از آماده کردن. / کنایه: مصراع دوم کنایه از « ماهر بودن »

قلمرو فکری: کمان را آماده کرد و سینه اش را جلو آورد و بازوانش را گشود که هیچ پرنده ای نمی توانست از جلوی تیر او رهایی یابد

۱۲- به سهراب بر، تیر باران گرفت چپ و راست، جنگ سواران گرفت

قلمرو زبانی: به سهراب بر: آوردن دو حرف اضافه برای یک متمم.

قلمرو ادبی: تضاد: چپ، راست / مجاز: از هر سمت

قلمرو فکری: پشت سر هم به سهراب تیر می انداخت و به شیوه سواران وارد جنگ شدند.

۱۳- نگه کرد سهراب و آمدش ننگ برآشفت و تیز اندر آمد به جنگ

قلمرو زبانی: تیز: به سرعت

قلمرو فکری: سهراب نگاه کرد و ننگش آمد و خشمگین شد و به سرعت به جنگ او آمد

۱۴- چو سهراب را دید گردآفرید که بر سان آتش همی بردمید

قلمرو زبانی: چو: وقتی (حرف ربط) / برسان: مانند

قلمرو فکری: وقتی گردآفرید سهراب را دید که مانند آتش می خروشد ...

۱۵- سر نیزه را سوی سهراب کرد / عنان و سنان را پر از تاب کرد

قلمرو زبانی: عنان: دهنه، افسار / سنان: نیزه

قلمرو فکری: سر نیزه را به طرف سهراب گرفت و عنان (افسار) اسب را پیچ و تاب می داد (برای حمله بر حریف آماده می شد) و نیزه را بالای سرش می چرخاند

۱۶- بر آشفت سهراب و شد چون پلنگ / چو بدخواه او چاره گر بد به جنگ

قلمرو زبانی: بدخواه: واژه مرکب / چاره گر: وندی

قلمرو فکری: سهراب عصبانی شد و مانند پلنگ خشمگین شد زیرا دشمن او در جنگ کردن مهارت داشت و مدبّر بود

۱۷- بزد بر کمر بند گرد آفرید / زره بر برش، یک به یک، بردرید

قلمرو فکری: محکم به کمر بند گرد آفرید زد و نیزه سهراب حلقه های زره را که بر تنش (گرد آفرید) بود، یک یک بُرید.

۱۸- چو بر زین بیچید گرد آفرید / یکی تیغ تیز از میان بر کشید

قلمرو زبانی: میان: کمر، پهلو

قلمرو فکری: هنگامی که نیزه سهراب بر گرد آفرید خورد و او روی زین بیچید (گویی می افتد) تیغ تیز را از پهلویش بیرون کشید

۱۹- بزد نیزه او به دو نیم کرد / نشست از بر اسب و برخاست گرد

قلمرو زبانی: او: سهراب / به دو نیم کرد: شکست / اسب: اسب

قلمرو فکری: و با آن (تیغ تیز) زد و نیزه سهراب را شکست و سوار بر اسب شد و به سرعت حرکت کرد

۲۰- به آورد با او بسنده نبود / بیچید از و روی و برگاشت زود

قلمرو زبانی: آورد: جنگ / برگاشت: برگرداند

قلمرو فکری: چون توان مقابله با سهراب را نداشت روی برگرداند و به سرعت برگشت.

۲۱- سپهد، عنان، اژدها را سپرد / به خشم از جهان، روشنایی ببرد

قلمرو زبانی: سپهد: سهراب / اژدها: اسب / عنان اژدها را سپرد: افسار را رها کرد /

قلمرو ادبی: استعاره: اژدها کنایه: عنان اژدها را سپرد کنایه: «از جهان روشنایی ببر»، «همه جا را تاریک کرد» / اغراق

قلمرو فکری: سهراب افسار اسب را رها کرد و بر گردن اسب انداخت و چنان خشمگین شد که جهان را از خشم خود تیره و تار کرد.

۲۲- چو آمد خروشان به تنگ اندرش / بچنید و برداشت خود از سرش

قلمرو زبانی: به تنگ اندرش: نزدیک او. / خود: کلاه جنگی /

قلمرو فکری: وقتی سهراب فریاد کنان به نزدیک گرد آفرید رسید کلاه خود او را از سرش برداشت.

(بعضی گفته اند که خود گرد آفرید سر و موی خویش را برهنه کرده است تا سهراب بداند که او مرد نیست. اما بسیار بعید به نظر می رسد.

گویا مرسوم بوده است که برای تحقیر طرف مغلوب، کلاه او از سرش بر می داشته اند.)

۲۳- رها شد ز بند زره، موی اوی / درفشان چو خورشید شد، روی اوی

قلمرو زبانی: درفشان: درخشان

قلمرو ادبی: تشبیه: روی او مانند خورشید درخشان شد.

قلمرو فکری: موهای گرد آفرید از بند زره رها شد و صورت زیبای چون خورشیدش آشکار شد.

۲۴- بدانست سهراب، کاو دخترست / سر و روی او از در افسر است

قلمرو زبانی: از در: شایسته، لایق / افسر: تاج، کلاه پادشاهی

قلمرو فکری: سهراب فهمید که او دختر است و شایسته آن است که تاج بر سر بگذارد. (از خاندانی بزرگ است)

۲۵- شگفت آمدش؛ گفت: از ایران سپاه / چنین دختر آید به آوردگاه؟!

قلمرو زبانی: آوردگاه: میدان جنگ

قلمرو فکری: تعجب کرد و گفت که از سپاه ایران این چنین دختری به جنگ می آید؟!

۲۶- ز فتراک بگشود پیچان کمند / بینداخت و آمد میانش به بند

قلمرو زبانی: فتراک : ترک بند ، تسمه ای که از عقب زین اسب می آویزند و با آن چیزی را به ترک می بندند / کمند : طناب / میان : کمر
قلمرو فکری: از فتراک کمندش را گشود و بسوی گرد آفرید انداخت و او را گرفت.

۲۷- بدو گفت کز من ، رهایی معجوی چرا جنگ جویی ، تو ای ماه روی؟

قلمرو فکری: به او گفت که نمی توانی از دست من فرار کنی، ای زیبا روی چرا با من می جنگی؟

۲۸- نیامد به دامم به سان تو گور ز چنگم رهایی نیابی ، مشور

قلمرو زبانی: به سان : مانند / گور : گور خر / چنگ : انگشتان دست مشور: بیهوده تقلأ و تلاش مکن.

قلمرو ادبی: تشبیه : تو مانند گور هستی و از آن بهتر / مجاز : چنگ (منظور « دست » است)

قلمرو فکری: شکاری مثل تو تا کنون به دست من نیفتاده است نمی توانی از دست من نجات یابی ، بیهوده تلاش نکن

۲۹- بدانست کاویخت گرد آفرید مر آن را جز از چاره ، درمان ندید

قلمرو زبانی: آویخت: گرفتار شد ، دچار شد. / گردآفرید: نهاد جمله است

قلمرو فکری: گرد آفرید فهمید که گرفتار شده است برای رهایی از دست او به فکر راه چاره شد.

۳۰- بدو روی بنمود و گفت: « ای دلیر میان دلیران به کردار شیر،

قلمرو زبانی: به کردار : مانند

قلمرو فکری: گرد آفرید رو به سهراب کرد و او را مخاطب قرار داد و گفت ای دلاوری که در میان پهلوانان مانند شیر هستی

۳۱- دو لشکر، نظاره برین جنگ ما برین گرز و شمشیر و آهنگ ما

قلمرو زبانی: آهنگ : قصد ، عزم جنگ

قلمرو فکری: سپاهیان دو طرف، تماشاگر جنگ ما هستند و گرز و شمشیر و قصد جنگ ما را زیر نظر دارند

۳۲- کنون من گشایم چنین روی و موی سپاه تو گردد پر از گفت و گوی

قلمرو ادبی: جناس : روی ، موی

قلمرو فکری: اکنون من صورت و موهایم را باز می کنم سپاهیان تو برایت حرف در می آورند. و می گویند :

۳۳- که بادختری او به دشت نبرد بدین سان به ابر اندر آورد گرد

قلمرو زبانی: به ابر اندر آورد گرد : جنگ کرد

قلمرو ادبی: اغراق / مجاز: ابر (در معنی آسمان)

قلمرو فکری: که او به خاطر دختری جنگ بزرگی را راه انداخته است. (جنگش به خاطر دختری بوده است).

۳۴- کنون لشکر و دژ به فرمان تست نباید بر این آشتی ، جنگ جست»

قلمرو ادبی: تضاد: جنگ ، آشتی

قلمرو فکری: اکنون سپاه و قلعه را به تو تسلیم میکنم با وجود این گونه صلح ، نباید جنگید

۳۵- عنان را بیچید گردآفرید سمند سرافراز بر دژ کشید

قلمرو زبانی: سمند : اسب مایل به زرد رنگ / دژ : قلعه

قلمرو فکری: گردآفرید افسار اسب را برگرداند و اسب سربلندش را به طرف دژ برد

۳۶- همی رفت و سهراب با او به هم بیامد به درگاه دژ ، گزدهم

قلمرو زبانی: همی رفت : ماضی استمراری / گزدهم : نام پهلوان ایرانی

قلمرو فکری: گردآفرید می رفت و سهراب همراه او بود ، تا این که گزدهم به دروازه قلعه آمد

۳۷- در باره بگشاد ، گرد آفرید تن خسته و بسته ، بر دژ کشید

قلمرو زبانی: باره : قلعه بسته : کوفته ، عرق کرده

قلمرو فکری: گرد آفرید در دروازه را باز کرد و تن خسته و کوفته اش را داخل دژ انداخت.

۳۸- در دژ بیستند و غمگین شدند پر از غم دل و دیده خونین شدند

قلمرو فکری: در دژ را بستند و ناراحت شدند(اهل دژ) و به شدت غمگین بودند و چشمانشان گریان بود

۳۹- ز آزار گرد آفرید و هجیر پر از درد بودند ، برنا و پیر

قلمرو زبانی: آزار: صدمه ، آسیب بُرنا: جوان

قلمرو فکری: از رنج و عذاب گرد آفرید و هجیر تمام مردم غمگین و ناراحت بودند

۴۰- بگفتند: « کای نیکدل ، شیرزن پر از غم بُد از تو ، دل انجمن

قلمرو فکری: گفتند: ای زن پاک و دلاور، دل تمام مردم به خاطر تو غمگین بود

۴۱- که هم رزم جستی ، هم افسون و رنگ نیاید ز کار تو بر دوده ننگ

قلمرو زبانی: افسون: حيله، مکر / رنگ: نیرنگ / دوده: دودمان، خانواده ، طایفه

قلمرو فکری: که هم جنگیدی و هم حيله و نیرنگ به کار بردی و عمل تو باعث شد که دودمان ما شرمند نباشد.

۴۲- بخندید بسیار ، گرد آفرید به باره برآمد، سپه بنگرید

قلمرو فکری: گرد آفرید بسیار خندیدو بالای قلعه آمد و سپاه را نگاه کرد.

۴۳- چو سهراب را دید بر پشت زین چنین گفت : « کای شاه ترکان چین

قلمرو فکری: وقتی دید که سهراب سوار بر اسب است، به او چنین گفت که ای شاه ترکان چین

۴۴- چرا رنجه گشتی ، کنون باز گرد هم از آمدن ، هم ز دشت نبرد

قلمرو زبانی: چرا رنجه گشتی : آمدی، قدم رنجی کردی / بازگرد هم از آمدن : از آمدن به دژ چشم بپوش

قلمرو فکری: چرا زحمت کشیدی (بیهوده) اکنون هم از درگاه دژ، هم از میدان نبرد برگرد

۴۵- تو را بهتر آید که فرمان کنی رخ نامور، سوی توران کنی

قلمرو فکری: بهتر است که اطاعت کنی (حرفم را گوش کنی) و روی برگردانی و به طرف توران بروی

۴۶- نباشی بس ا یمن به بازوی خویش « خورد گاو نادان، ز پهلوی خویش»

قلمرو زبانی: نباشی: نباید باشی (ماضی التزامی منفی)

قلمرو ادبی: مصراع دوم: مَثَل است . در نصیحت اللملوک آمده: «مثل تو چون ستوری بود که سبزه بیند و بسیار بخورد تا فربه شود، و فربهی

او سبب هلاک او باشد، که بدان سبب او را بکشند و بخورند».

قلمرو فکری: به خاطر زور بازوی خود نمی توانی در امان باشی و خود را مانند گاو نادان به هلاکت مینداز.

شاهنامه ، فردوسی

کارگاه متن پژوهی

قلمرو زبانی:

۱- به کمک فرهنگ لغت، معانی « بر کشید » را بنویسید:

برکشیدن: بالا کشیدن / استخراج کردن / بیرون کشیدن / بر آوردن / خارج ساختن .

۲- دو واژه از متن درس بیابید که با کلمه « فتراک » تناسب داشته باشد.

زین (بیت ۱۸) - کمند (بیت ۲۶)

۳- در گذر زمان ، شکل نوشتاری برخی کلمات تغییر می کند، مانند : « سپید سفید » :

از متن درس ، نمونه ای از تحوّل شکل نوشتاری کلمات بیابید و بنویسید. اسب = اسپ

۴- در بیت های یکم و بیست و سوم، « چو » را از نظر کاربرد معنایی بررسی کنید.

در بیت یکم : « چو » به معنی « وقتی که » است و حرف ربط وابسته ساز است.

در بیت بیست و سوم : « چو » به معنی « مثل و مانند » است و حرف اضافه است.

۵- در کدام بیت ها « متمم » با دو حرف اضافه آمده است؟

زنی بود بر سان گرد سوار / همیشه به جنگ اندرون نامدار

به سهراب بر، تیر باران گرفت / چپ و راست جنگ سواران گرفت

قلمرو ادبی:

۱- واژگان قافیه در کدام بیت ها، دربردارنده آرایه جناس هستند؟ ۶، ۱۳، ۲۳، ۴۱، ۴۳

۲- مفهوم عبارت های کنایی زیر را بنویسید:

- سپهد، عنان اژدها را سپرد (سهراب افساراسب را ره اگرد تا سر یع تر برود)

- رخ نامور، سوی توران کنی (بهتر است به سوی سرزمین توران بروی)

۳- یک مثل از متن درس بیابید و در باره معنا و کاربرد آن توضیح دهید؛ سپس با رجوع به امثال و حکم دهخدا، دو مثل، معادل آن بنویسید.

خورد گاو نادان ز پهلوی خویش؛ (خوردن برای زیستن و ذکر کردن است / تو معتقد که زیستن از بهر خوردن است)

قلمرو فکری:

۱- دلیل دردمندی و غمگین بودن ساکنان دژ، چه بود؟ شکست گرد آفرید از سهراب

۲- معنا و مفهوم بیت زیر را به نثر روان بنویسید.

به آورد، با او بسنده نبود بیچید زو روی و برگاشت زود

چون توان مقابله با سهراب را نداشت روی برگرداند و به سرعت برگشت.

۳- فردوسی در این داستان، گردآفرید را با چه ویژگی هایی وصف کرده است؟ شجاع، حيله گر، زیبا، ملی گرا، چاره جو

۴- «حماسه در لغت به معنای دلاوری و شجاعت است و در اصطلاح ادبی، شعری است با ویژگی های زیر:

- داستانی: هر حماسه ای در بستری از حوادث شکل می گیرد.

- قهرمانی: شاعر حماسه سرا با بهره گیری از واژگان و زبان حماسی می کوشد انسانی را به تصویر کشد که از نظر توانایی های

جسمی و روحی از دیگران متمایز باشد.

- قومی و ملی: شاعر حماسه سرا بر آن است که اخلاق فردی و اجتماعی و عقاید فکری و مذهبی یک ملت را در قالب حوادث قهرمانی و

در زمینه ای از واقعیات به نمایش بگذارد.

- حوادثی خارق العاده: طرح حوادث، انسان ها و موجوداتی که با منطق عینی و تجربه علمی هم سازی ندارند؛ نظیر وجود سیمرغ در

شاهنامه فردوسی.

بر پایه این توضیح، این درس را با متن روان خوانی «شیر زنان» مقایسه کنید.

هر دو حماسه هستند، هر دو در دفاع از میهن را بیان می کنند، در هر دو قهرمانان، زن هستند، متن «شیر زنان» حوادث خارق العاده ندارد.

شعر خوانی:

دلیران و مردان ایران زمین

۱- چو هنگامه آزمون تازه شد دگر باره ایران، پر آوازه شد

قلمرو زبانی: تازه شدن: رونق گرفتن، پدید آمدن. / پرآوازه شد: مشهور شد

۲- از این خطه نغز پدram پاک و زین خاک جان پرور تابناک

قلمرو زبانی: خطبه: سرزمین / نغز: خوب و مطبوع / پدram: خرم و آراسته. / خاک: مجاز از سرزمین

۳- از این مرز فرخنده مرد خیز کنام پلنگان دشمن ستیز

قلمرو زبانی: کنام: جایگاه و آشیانه حیوانات. استعاره از وطن

قلمرو ادبی: پلنگان: استعاره از دلاوران

۴- دگرره، چنان شد هنر آشکار / کز آن خیره شد دیده روزگار

قلمرو زبانی: خیره شدن: متحیر شدن، کنایه از دقیق شدن و توجه به چیزی.

۵- دلیران و مردان ایران زمین / هژیوان جنگ آور روز کین

قلمرو زبانی: هژیر: پسندیده، خوب / جنگ آور: شجاع / روز کین: روز انتقام، هنگام جنگ.

۶- خروشان و جوشان به کردار موج / فراز آمدند از کران، فوج فوج

قلمرو زبانی: فراز آمدن: جمع شدن / کران: طرف / مصراع اول تشبیه دارد

۷- به مردی به میدان نهادند روی / جهان شد از ایشان پر از گفت و گوی

قلمرو زبانی: روی نهادن: پرداختن / جهان: مجاز از مردم جهان

۸- که اینان ز آب و گل دیگرند / نگهبان دین، حافظ کشورند

قلمرو فکری: اینان سرشتی دیگر دارند

۹- بدانندیش را آتش خرمن اند / خدنگی گران بر دل دشمن اند

قلمرو زبانی: را: فک اضافه (بدل از کسره: آتش خرمن بدانندیش هستند) / خدنگ: درختی است با چوبی بسیار سخت و محکم که از

آن نیزه و تیر و زین اسب درست می کنند / گران: بزرگ، سنگین

۱۰- ز کس جز خداوند شان بیم نیست / به فر هنگشان حرف تسلیم نیست

قلمرو زبانی: شان: جابه جایی ضمیر: «ز کس جز خداوند بیم شان نیست»

قلمرو ادبی: فرهنگ: ایهام (= الف) فرهنگ لغت ب) سنت (به نوعی ایهام تناسب)

۱۱- فلک در شگفتی ز عزم شماست / ملک، آفرین گوی رزم شماست

قلمرو ادبی: تشخیص

۱۲- شما را چو باور به یزدان بود / هم او مر شما را نگهبان بود

قلمرو زبانی: را: فک اضافه (باور شما)

محمود شاهرخی (جذبه)

درک و دریافت

۱- کدام ویژگی های شعر حماسی را در این سروده می توان یافت؟ دلایل خود را بنویسید.

زمینه ملی: خصوصیات و ویژگی های اخلاقی یک ملت را بیان می دارد

۲- یک بار دیگر شعر را با لحن حماسی بخوانید.

گونه شناسی / ادبیات داستانی